۷۰۰۶ شنبه ۲۵ اسفند ۱۴۰۳ ■ ۱۴ رمضان ۱۴۴۶

روزنامه فرهنگی-اجتماعی صبح ایران

جام جم

ویژه فرهنگ، هنر و رسانه

در محضر امین شعر انقلاب

نشست‌های سالانه رهبر انقلاب با شعرای کشور، تأثیر مهمی در توجه دادن عموم مردم و مسئولان فرهنگی به نقش هویت‌ساز شعر و ادبیات داشته است

صفحه ۸

بلوغ شبکه مستند در رسانه‌ملی

در پانزدهمین سالگرد تأسیس شبکه مستند سیما با حسین زارع‌زاده گفت‌وگو کردیم

۷

تلفیق مجاز و واقعیت در موسی کلیم‌الله

کیوان مقدم، مدیر هنری جدیدترین ساخته حاتمی‌کیا، استفاده از فناوری‌ها را در این اثر در جهت ارتقای فضای فیلم می‌داند

۱۰

هم نوایی آوا و دعا در دل سحر

«ماه من» با هوش مصنوعی و اجرای آرامش‌بخش شریعتی، سحرگاهانی متفاوت را خلق کرده است

۱۱

یادداشت

حمیدهنرجو | نویسنده و پژوهشگر

یک سنگر و رسانه هویتی

امروز در تقویم - بیست و پنجم اسفند ماه - بزرگداشت پروین اعتصامی مشهورترین بانوی شاعر قرن چهاردهم هجری شمسی است. دختری از تبریز که از نوجوانی، قلم به دست گرفت و به سبکی مستقل و مرکب از دو سبک خراسانی و عراقی سرود و نوشت. فرهنگ و ادب میهنی، هویتی و ملی ما ایرانیان در طول تاریخ، حرف برای گفتن داشته، ما میراث دار تمدنی خیره‌کننده‌ایم و بخش عظیمی از جلوه‌گری تمدنی‌مان، وامدار شعر است، همان کلام خیال‌انگیز، خوش‌تراش و سازگار با ذائقه ایرانیان فهیم و سایر مللی که دل در گرو گنجینه ادبی سرزمین شعرخیزمان دارند، اهمیت و جایگاه شعر به اندازه‌ای است که توجه سرشناسان سایر حوزه‌های علمی را به خود معطوف داشته، مثلا ارسطو فیلسوف شناخته شده از اولین کسانی است که رساله‌ای درباره شعر می‌نویسد و - در آن دوره - کلام موزون و مقفا را بر نثر و نوشته، مقدم می‌شمارد. فارابی و افلاطون هم نگاه‌های جالبی به شعر و قدرت جاذبه و مسحورکننده‌اش دارند که قابل مطالعه است. بانوی پارسا، مسلمان، اهل خرد و دغدغه‌مند اجتماعی پروین اعتصامی آگاهانه و با ذهنی باز، زمانه را رصد می‌کند، نه دید بسته و متعصبانه دارد و نه به دام روشنفکرنمایان و جهل مدرن می‌افتد، بلکه بر قله شعر می‌ایستد و حرفش را می‌زند، اشعار سلیس، صریح و صلابت گفتارش، بر کوچه و بازار سایه می‌اندازد و عرصه بر قلدرمآبان، زیاده‌خواران و معارضان اخلاق، محدود می‌کند، اما همچنان متانت کلام و ادبیات او عامل جذب و دلبستگی آحاد مختلف مردم به شعراوست. یکی دیگر از مزیت‌های شعر پروین - که باید او را «رسانه زمانه خویش» دانست - تهی بودن از مضمون‌های فرسوده و کلیشه‌ای است، او دنباله رو بسیاری از شاعران ایرانی که در زمان‌های قبل از او در این دایره می‌چرخیدند، نمی‌شود و حرف‌های تکراری نمی‌زند، الحق والانصاف، معارف و اخلاق را به زبانی نو برای هم عصران خودش روایت می‌کند تا جایی که این تسلط و نوگرایی حیرت‌انگیز هم می‌شود! او با همین زبان نوولین، پیام اجتماعی و اخلاقی می‌دهد و زنان و دختران معاصر با خودش را توصیه به ساده زیستی، فراگیری علم و دانش و تقوا می‌کند. او به ظاهر، نگرشی زنانه دارد اما حرارت و موج اندیشه‌اش به همه افراد جامعه می‌رسد، بانوان و دختران آن دوران که نسبت فکری و عاطفی خودشان را با سراینده، محکم و درهم تنیده می‌بینند، مبلغان «اختر چرخ ادب» می‌شوند و پروین را در مقطع زمانی کوتاهی به شهرت ادبی بالایی می‌رسانند. شعر «پروین» این واقعیت را می‌گوید که تاثیرگذاری زنان در ادبیات و مشخصا شعر فارسی، انکارناپذیر است اما این به مفهوم تفکیک هنر و ادبیات زنانه از هنر و ادبیات مردانه نیست، زیرا اندیشه، خاستگاه عمومی دارد و در بستر زمان، رشد و تعالی پیدا می‌کند، پروین و دیگر متقدمان و مشاهیر علم، فرهنگ و ادب ایران، پرچمداران عزت و عظمت سرزمینی ما هستند و گفتن و نوشتن از خدمات بی‌شائبه‌شان، برتداوم این مسیر تمدن آفرین، توجه و تاکید آگاهانه دارد.... این سال‌ها که زبان و ادبیات فارسی در برابر تندبادها و تحدیدهای متعدد تاب آورده، خوب است که بازخوانی آثار و معرفی شایسته بزرگان فرهنگ و ادب به نسل‌های جدید را سنگری مهم و تعیین‌کننده در حراست و صیانت از گنجینه زبان و ادب فارسی بدانیم، ما که حقیقتا کار قابل توجهی در این حوزه‌ها انجام نداده‌ایم...!

زاویه دید

هما شهرام‌بخت | نویسنده و پژوهشگر

پروین یا رخشنده اعتصامی، در ۲۵ اسفند ۱۲۸۵ در تبریز به دنیا آمد. او فرزند یوسف اعتصام‌الملک بود؛ شخصیتی برجسته که در فرهنگ و ادبیات دوران خود نقش بسزایی ایفا کرد. مادر پروین از نسل شاعران دوره قاجار بود. پروین در کودکی همراه خانواده به تهران مهاجرت کرد و تحت تأثیر محفل‌های ادبی پدرش، که اغلب پذیرای دانشمندان و ادیبان برجسته زمان بود، پرورش یافت. او از همان دوران کودکی، علاقه و استعدادی خاص در سرودن شعر نشان داد و اولین اشعار خود را در سنین ۸ تا ۱۲ سالگی سرود. در جوانی، اشعار وی در مجله «بهار» منتشر شد و توانایی زبانی و هنری او مورد تحسین قرار گرفت. پروین اعتصامی از همان ابتدا، شیوه‌ای خاص در شعر خود داشت که شامل بهره‌گیری از تمثیل، مناظره و زبان نمادین بود و بیشتر به مسائل اجتماعی، اخلاقی و انسانی و موضوعات تربیتی می‌پرداخت و این موضوعات را در زبانی ساده و روان بیان می‌کرد. او با بهره‌گیری از فنون هنری چون تمثیل و مناظره، فضایل اخلاقی نظیر تقوا، پاکی، و علم‌آموزی را برجسته کرده است. از نگاه پروین، تقوا و پاکی در رفتار، اساس شخصیت انسان است، و علم‌آموزی پلی است به سوی رشد معنوی و اجتماعی. پروین همچنین در نقد رفتارهای ناپسند اجتماعی مانند حرص، ریا و ظلم، با تیزبینی و صراحت عمل کرده است و با ارائه تصویری اخلاقی از این چالش‌ها، به مخاطبان خود پیام‌هایی ارزشمند و انسان‌دوستانه منتقل می‌کند. اشعار او انسان را به سوی مهربانی، انسان‌دوستی و همدلی هدایت می‌کند و توجه ویژه‌ای به دردها و رنج‌های طبقه محروم جامعه دارد.

درنگوهش آزمندی

او با زبانی گیرا و در عین حال نافذ، فضایل اخلاقی را به گونه‌ای روایت می‌کند که جان آدمی را روشن می‌سازد و اندیشه را از زنگار روزمرگی می‌زداید. او در بیت «ای دل عبث مخور غم دنیا را/ فکرت مکن نیامده فردا را»، آدمی را به رهایی از زنجیر دغدغه‌های بی‌حاصل دعوت می‌کند و در جستجوی آرامشی است که از دل ایمان برمی‌خیزد. پروین اعتصامی همچنین در نقد حرص و آز، دشمن خاموش جان آدمی می‌سراید: بس که در مزرع جان دانه آز افکندیم/ عاقبت رست بباغ دل ما خاری چند. او همچنین انسان را به قناعت دعوت می‌کند تا از دام حرص رهیده و در آرامش و بی‌نیازی زندگانی کند: قناعت توانگر کند مرد را/ خبر کن حریص جهانگرد را/ سکونی به دست آور ای بی ثبات/ که بر سنگ گردان نروید نبات.

او علم و هنر را همچون کیمیای روح انسان می‌داند و آنها را بال‌هایی برای اوج گرفتن به سوی سعادت و تعالی می‌داند: گویند عارفان، علم و هنر کیمیاست/ وان مس که گشت همسر این کیمیا طلاست.

مسائل اجتماعی از دید پروین اعتصامی

پروین بانوی ژرف‌نگر و عدالت‌جوی ادب فارسی، با زبان تمثیل و هنر مناظره از حقایق تلخ اجتماعی پرده برداشته است. او از این ابزار نه تنها برای تحلیل مسائل روزگار خود، بلکه برای طرح مفاهیمی جهانی و جاودان استفاده کرده است. شعر او آیینه‌ای است که رنج‌های جامعه را بازتاب می‌دهد و از مسائل زنان تا نابرابری‌های اجتماعی و حقوق پایمال‌شده انسان سخن می‌گوید. ادبیات هر دوره، تصویری شفاف از فضای فکری، سیاسی و اجتماعی آن زمان است و اشعار پروین اعتصامی بازتابی از تفکرات ژرف و تأملات عمیق او درباره مسائل زمانه‌اش در عصر مشروطه است. این نهضت، با توجه به شرایط خاص اجتماعی و سیاسی زمان خود، تأثیر عمیقی بر شکل‌گیری ادبیات این دوره گذاشت. این ادبیات، پژواک تمام تلاش‌های مردم ایران برای دستیابی به حکومت قانون و رهایی از یوغ نظام استبدادی است. پروین فرزند زمانه‌ای پرتلاطم و سرشار از تغییرات اجتماعی و فرهنگی است. روزگاری که تلاش‌های گسترده‌ای برای تحمیل معیارها و ارزش‌های غربی بر جامعه ایران صورت می‌گرفت و هویت ملی در معرض تهدید جدی قرار داشت و او، با ذهنی هوشیار و قلمی توانمند، بازتاب‌دهنده این شرایط بود. شعرهای او، فریادی از اعتراض و واکنشی تند به وضع اجتماعی و فرهنگی زمانه‌اش است. پروین شاعری است آگاه به مقتضیات روزگار خود، که در اشعارش صدای دردمندانه مردم را طنین‌انداز می‌کند. او دعوت‌کننده‌ای است به بازگشت به ملیت، فرهنگ و ارزش‌های اصیل خویش و مبارزی است که بی‌پرده در برابر ارزش‌های تحمیلی بیگانه ایستادگی می‌کند. سروده‌هایش، نمود اندیشه‌ای روشن و مقاومتی فرهنگی است که در هر واژه‌اش، عشق به هویت ایرانی جاری است. او در باب نقد شرایط اجتماعی و ارزش آزادی می‌سراید: چه سود صحبت شاهان چو نیست آزادی / چرا دهیم گرانمایه وقت را ارزان/ به رنج گوشه نشینی و فقر تن دادن / به از پریدن بیگاه و داشتن غم جان. این تصویر پرمعنا، اشاره‌ای مستقیم به بی‌عدالتی و ظلم گسترده‌ای است که طبقه محروم جامعه تحت فشار آن قرار داشتند. در نظر پروین اعتصامی برقراری عدالت اجتماعی یکی از ارکان اساسی روابط و مناسبات میان افراد جامعه است که به موجب آن احساسِ آرامش، امنیت و دلگرمی برای ادامه تلاش در زندگی را فراهم می‌سازد. همچنین عدالت‌خواهی، از شاخص‌ترین ویژگی‌های اخلاقی او محسوب می‌شود که ریشه در نگاه دینی و عرفان اجتماعی وی دارد. او در اشعار خود، با زبانی هنرمندانه، به بیان و نقد نابرابری‌های اجتماعی می‌پردازد: عدل چه افتاد که منسوخ شد/ رحمت و انصاف چرا کیمیاست.

شعری ساده اما عمیق

مسائل زنان در اشعار پروین نیز جایگاهی ویژه دارد. او، که خود زنی در عصر محدودیت‌ها بود، با شجاعت از محرومیت‌های فرهنگی و اقتصادی زنان سخن می‌گوید. مطالعه‌ای دقیق در اشعار پروین اعتصامی نشان می‌دهد که او نسبت به آموزش زنان در عصر خود بی‌تفاوت نبوده و همواره آنان را به کسب علم، دانش، و تلاش برای ارتقای توانایی‌های فردی و اجتماعی تشویق کرده است. پروین با تأکید بر اهمیت نقش مادری، معتقد بود که زنان برای تربیت نسلی آگاه و باشعور، باید از دانایی و آگاهی برخوردار باشند، چرا که این دانایی شرطی ضروری برای انجام صحیح و مؤثر این نقش مهم است: زنی که گوهر تعلیم و تربیت نخرید/ فروخت گوهر عمر عزیز را ارزان. پروین با صمیمیت و توجهی ژرف، به دغدغه‌های مردم می‌اندیشید و واقعیت‌های زندگی آنان را در اشعار خود به تصویر می‌کشید. توصیف شرایط و رنج‌های توده‌های مردم، یکی از درونمایه‌های برجسته و الهام‌بخش شعر اوست. او نه تنها با اشعار تعلیمی و اخلاقی خود، بلکه با نگاه ژرف و دغدغه‌های اجتماعی‌اش، در ادبیات فارسی جایگاهی ویژه دارد. او در دورانی پرآشوب، با زبانی ساده و روان، به نقد مسائل اجتماعی، فرهنگی و سیاسی زمان خود پرداخت. پروین، با بهره‌گیری از تمثیل و مناظره، فضایل اخلاقی را ستود و رذایل را نکوهش کرد. او با تأکید بر اهمیت علم و هنر، زنان را به کسب دانش و آگاهی تشویق کرد و با نگاهی انسان‌دوستانه، به دردها و رنج‌های طبقه محروم جامعه پرداخت. اشعار پروین، آیینه‌ای تمام‌نما از دغدغه‌های یک زن شاعر در عصر مشروطه است؛ زنی که با وجود محدودیت‌ها، صدایش را رسا و تاثیرگذار کرد. اعتصامی با دیدگاه ژرف و نگاه انسان‌شناسانه، مسائل جامعه خود را از ابعاد گوناگون مورد تحلیل قرار داد و برای دستیابی به یک جامعه ایده‌آل، گام‌های مؤثری برداشت.